

Opole, 02.09.2020 r.

Dr hab. Alicja Kalus, prof. uczelni
Instytut Psychologii
Uniwersytet Opolski

**Recenzja rozprawy doktorskiej pani mgr Anny Zdolskiej-Wawrzekiewicz pt.
„Obraz własnej matki i styl przywiązania do niej a stawanie się matką”
napisana pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Marioli Bidzan**

W przedstawionej mi do recenzji rozprawie doktorskiej Doktorantka przyjęła założenie o znaczeniu relacji w rodzinie pochodzenia, szczególnie z matką w procesie adaptacji do roli rodzicielskiej. Badacze problematyki rozwoju człowieka w kontekście rodziny (m. in. Kaźmierczak, 2015 i in.) zwracają uwagę na duże znaczenie rodziny pochodzenia w procesie adaptacji do ról macierzyńskich. Za szczególnie ważne uznają poznanie psychologicznych uwarunkowań macierzyństwa, jakości relacji pomiędzy matką a dzieckiem, jak również czynników, które mają negatywny wpływ na rozwój tej więzi. Należy zatem podkreślić, że wybór tematyki rozprawy doktorskiej jawi się jako bardzo aktualny i znaczący z punktu widzenia naukowego i aplikacyjnego, a uwzględniając longitudinalny charakter badań – niezwykle nowatorski i obiecujący.

Autorka rozprawy zgodnie z przyjętym założeniem postawiła sobie za cel wyjaśnienie znaczenia rodziny pochodzenia, a szczególnie jakości więzi przywiązaniowej z matką i obrazu matki jako matki w rozwoju siebie w roli matki i w rozwoju więzi z dzieckiem na wybranych etapach jego rozwoju (okres prenatalny i okres niemowlęcy). Badania w tym obszarze należy zaliczyć do nielicznych, stąd niniejsza dysertacja już na początku jej lektury jawi się jako ważny głos w dyskusji, ciekawy i nowatorski, a także jako podstawa empiryczna dla profilaktyki i praktyki psychologicznej.

Rozprawa doktorska składa się z 4 artykułów, skróconego opisu osiągnięcia naukowego wraz ze streszczeniami w języku polskim i angielskim. Doktorantka mgr Anna Zdolska-Wawrzekiewicz jest pierwszą autorką we wszystkich przedstawionych do recenzji artykułach z dominującym wkładem, co wynika z załączonych oświadczeń wszystkich współautorów każdej z publikacji (80% i 70%) w zakresie: przygotowania koncepcji badań, zbieraniu wyników, analizy danych i ich interpretacji, a także opracowania manuskryptów Trzy artykuły ukazały

się w prestiżowych zagranicznych czasopismach naukowych o stosunkowo wysokim współczynniku Impact Factor indeksowanych w bazie *Journal Citation Reports* (JCR): *Journal of Reproductive and Infant Psychology* (IF2019, 1,188 punktów, 70 punktów MNiSW), *International Journal of Environmental Research and Public Health* (IF2019 2,49, 70 punktów MNiSW, IF2020, 2,620, 70 punktów MNiSW). Artykuł stanowiący wprowadzenie teoretyczne do prowadzonych badań empirycznych został opublikowany w znaczącym polskim czasopiśmie psychologicznym *Polskie Forum Psychologiczne* (2018 liczba punktów MNiSW – 20). Należy podkreślić, że powyższe czasopisma stosują rygorystyczne procedury recenzowania tekstów i stawiają wysokie wymagania metodologiczne, merytoryczne i formalne, a także, w przypadku artykułów opublikowanych w j. angielskim, wysokie wymagania dotyczące języka angielskiego. Biorąc zatem pod uwagę jakość czasopism, w których zostały opublikowane artykuły składające się na recenzowaną rozprawę doktorską oraz sposób recenzowania tekstów w ww. czasopismach należy uznać, że stanowią one zbiór bardzo dobrych publikacji naukowych.

Reasumując liczba publikacji, w tym znacząca ich ilość w czasopismach indeksowanych w bazie *Journal Citation Report* (JCR) oraz ich wysoka sumaryczna wartość bibliometryczna (230 punktów), jak również to, że Doktorantka mgr Anna Zdolska-Wawrzkiwicz jest pierwszym autorem z dominującym wkładem w publikacje **z nawiązką spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim i w mojej ocenie zasługuje na wysoką ocenę i uznanie.**

Zaprezentowane powyżej uwagi dotyczące czasopism, w których zostały opublikowane artykuły składające się na rozprawę doktorską, w szczególności ich naukowa ranga w nauce o zasięgu światowym oraz restrykcyjne zasady recenzowania tekstów upoważniają mnie do rezygnacji z drobiazgowej recenzji tekstów. Natomiast, w dalszej części recenzji moja uwaga skupiać się będzie na ocenie spójności tematycznej cyklu publikacji, które składają się na rozprawę doktorską oraz na udzieleniu odpowiedzi na pytanie: Czy problem naukowy łączący wszystkie publikacje wchodzące w skład zbioru jest opisany w omówieniu scalającym zbiór publikacji (autoreferacie w języku polskim i angielskim), przygotowanym przez kandydata do stopnia naukowego?

Jak już wspomniałam, Doktorantka przedmiotem swoich zainteresowań uczyniła poszukiwanie zależności pomiędzy jakością więzi z matką w rodzinie pochodzenia, jej obrazem jako matki a relacją z dzieckiem i obrazem siebie jako matki kobiet, które realizują zadania rodzicielskie na różnych etapach cyklu rozwoju rodzicielstwa, a szczególnie w okresie prenatalnym i po narodzinach dziecka.

Trzon przedłożonej do recenzji rozprawy doktorskiej stanowią cztery artykuły naukowe, w których widoczne są dwa główne wątki: jeden dotyczy związku pomiędzy przywiązaniem do własnej matki, jej obrazem jako matki a obrazem siebie badanych kobiet/matek i ich więzią z dzieckiem, drugi dotyczy dynamicznego charakteru zmian w relacji z dzieckiem i wpisuje się istotnie w założenie systemowego rozumienia rodziny jako rzeczywistości relacyjnej i dynamicznej, jak również rodzinnych uwarunkowań rozwoju człowieka w cyklu życia. Autorka, proponując badania intersujących ją zależności pomiędzy zmiennymi słusznie postanowiła przeprowadzić badania longitudinalne, by odnieść się nie tylko do stwierdzenia czy dane zależności są istotne statystycznie, ale także, co stanowi bardzo cenny element rozprawy doktorskiej, czy i jak zmieniają się badane zależności w czasie. Przyjęte założenia w perspektywie rozwoju osób i relacji w cyklu życia rodziny oceniam jako istotny walor niniejszej rozprawy doktorskiej.

Rozprawa zawiera bardzo dobre Wprowadzenie, w którym Doktorantka prezentuje problem naukowy łączący wszystkie publikacje stanowiące rozprawę doktorską. Struktura Wprowadzenia jest przejrzysta i logiczna. Doktorantka określa kolejno cel badań, charakteryzuje teoretyczne podstawy badań własnych, opisuje kolejne kroki realizacji rozprawy doktorskiej (badanie 1, 2 i 3).

Pani Anna Zdolska-Wawrzkievicz wykazuje się bardzo dobrą znajomością literatury przedmiotu, swobodnie porusza się w problematyce i trafnie osadza problem badawczy w teorii. Należy podkreślić, że założenia teoretyczne koncepcji przywiązania (J. Bowlby, M. Ainsworth), którą Doktorantka uczyniła trafnie wiodącą w swoich badaniach przedstawiona jest we Wprowadzeniu (ss. 7-10) w sposób syntetyczny i rzetelny. Na uwagę zasługuje prezentacja najważniejszych wyników badań. Struktura prezentacji jest syntetyczna i wyczerpująca. Autorka odnosi się do najważniejszych badanych zmiennych, tj. okres rozwoju dziecka (ciąża), przywiązanie do własnej matki a stawanie się matką oraz przywiązanie do matki a depresja poporodowa. W tym miejscu kilka refleksji. Po pierwsze – Doktorantka słusznie skupia swoją uwagę na okresie ciąży jako ważnym okresie w adaptacji do roli rodzicielskiej i kształtowania się relacji między matką a dzieckiem. Zabrakło mi jednak pokazania dynamiki rozwoju więzi pomiędzy matką a dzieckiem w kolejnych okresach jego rozwoju: 1. orientowanie się i sygnały wysyłane bez rozróżniania osób (8-12 tydzień życia), 2. orientowanie się i sygnały wysyłane do jednej lub więcej wybranych osób (2/3 – 6 miesiąc życia) i 3. utrzymywanie bliskości wobec wybranej osoby przy pomocy sygnałów i lokomocji (6/7 m. ż. – 3 r. ż). Marchwicki (2006) pisze: „W fazie tej ustają przyjacielskie zachowania

dziecka w stosunku do wszystkich bez wyjątku osób, z którymi ma ono kontakt. Osoby obce są traktowane z coraz większą ostrożnością i podejrzliwością. Dziecko jest przywiązane do matki lub do osoby pełniącej wobec niego rolę matki. Osoba ta staje się główną postacią przywiązania dziecka. Ponadto kilka innych osób z najbliższego otoczenia może zostać wybranych jako drugorzędne postaci przywiązania” (s. 376). Pozwoliłoby to w mojej ocenie dogłębniej uzasadnić okresy rozwojowe, w których były prowadzone badania, a szczególnie „pół roku po urodzeniu dziecka”. Warto też dodać, że przywiązanie między matką a dzieckiem w dużym stopniu zależy także od dziecka, jego możliwości rozwojowych, np. temperament dziecka, rozwój wokalizacji. Zmienna, jaką jest poziom rozwoju dziecka w mojej ocenie mogłaby wnieść interesujące obserwacje.

W dalszej części Wprowadzenia Doktorantka szczegółowo prezentuje kolejne etapy badań. W mojej ocenie prezentowane treści mogłyby być bardziej skrótowo potraktowane, gdyż stanowią w znacznej części powtórzenie treści ujętych w artykułach naukowych stanowiących trzon rozprawy doktorskiej, na korzyść bardziej całościowego, syntetycznego uzasadnienia problemu badawczego rozprawy doktorskiej, pokazania nowatorskich aspektów realizowanego projektu, a po nim krytycznej analizy badań własnych Doktorantki i ich odniesienie do dotychczasowych wyników badań w literaturze polskiej, jak i obcojęzycznej. Należy jednak podkreślić, że dojrzałą próbę krytycznego odniesienia się do własnych badań Doktorantka poczyniła w opisie „Ograniczenia badań” (s. 37). Powyższe uwagi w niczym nie umniejszają wartości recenzowanej rozprawy doktorskiej, stanowią jedynie propozycję do rozważenia dla Autorki rozprawy w procesie doskonalenia własnego warsztatu naukowego.

Po określeniu celu badań i modelu badawczego, Doktorantka zaplanowała kolejne etapy badań, które konsekwentnie realizowała.

W artykule *Więź z własną matką a stawanie się matką – zagadnienia teoretyczne* (2018) w sposób syntetyczny zostały przedstawione najważniejsze założenia teorii przywiązania, wyjaśnione kluczowe z punktu widzenia tematu rozprawy pojęcia i istotne zmienne. Szczegółowa analiza związku pomiędzy istotnymi teoretycznie zmiennymi została przedstawiona w sposób rzetelny, logiczny i syntetyczny, a wnioski z nich płynące stanowią bardzo dobre wprowadzenie do dalszych badań, w sposób szczególny do sformułowania pytań badawczych. Literatura została dobrze dobrana i wykorzystana, a jej analiza wskazuje, że niewiele jest aktualnych badań dotyczących związku pomiędzy relacją z matką w rodzinie pochodzenia a relacją ze swoim dzieckiem. Zatem badania mgr Anny Zdolskiej-Wawrzekiewicz istotnie uzupełnią lukę w literaturze psychologicznej w badanym obszarze.

Zgodnie z przyjętym planem badawczym (s. 10) pierwszym podjętym krokiem było wyjaśnienie zależności pomiędzy stylem przywiązania do matki a obrazem siebie jako matki i matki jako matki, więzi z dzieckiem w okresie prenatalnym. Wyniki badań zostały zaprezentowane w artykule *Maternal attachment styl during pregnancy and becoming a mother in Poland (1018)*. Struktura artykułu jest spójna i typowa dla prac o charakterze naukowym w dziedzinie nauk społecznych. Wyniki analiz prezentowane są w sposób pełny, klarowny i przejrzysty. Na uznanie zasługuje liczebność badanej grupy (165 kobiet). Badane kobiety były w wieku 21 do 44 lat. Biorąc pod uwagę ustalenia psychologów rozwoju człowieka normatywne realizowanie zadań rodzicielskich przypada na okres wczesnej dorosłości (19-35/40 r. ż). Rozpiętość wieku badanych kobiet w mojej opinii była zbyt duża i mogła wpłynąć na otrzymane wyniki badań. Choć z drugiej strony taki właśnie dobór grupy badanej można uzasadnić jakością przemian, jakim podlega współczesna rodzina w obszarze realizowania roli rodzicielskiej. Coraz częstszym zjawiskiem jest dziś odkładanie ciąży na lata późniejsze. Proponowałabym jednak bardziej ujednoczyć grupę badaną z uwagi na zmienną wieku, np. 19-35 r. ż. (Brzezińska, Ziółkowska, Appelt, 2016) i powyżej 36 r. ż. Ważne wydaje się także i to, że status związku (małżeński, partnerski, samotna matka) był dość zróżnicowany. Ta sama uwaga dotyczy kolejności ciąży. Ciekawi mnie, dlaczego Autorka rozprawy badała metodą Lista Przymiotników ACL H. G. Gougha i A. B. Heilbruna i zrezygnowała z badania obrazu idealnego „ja jako matka, którą chciałabym być”. Rozbieżność pomiędzy obrazem realnym i idealnym mogła by stanowić ciekawe źródło informacji dla badacza.

W drugim badaniu, które zostały zaprezentowane w artykule *Attachment styles , various maternal representations and a bond to a baby (2020)* Autorka postanowiła wyjaśnić zależność pomiędzy badanymi zmiennymi, gdy dziecko było już w okresie pół roku po narodzeniu. Artykuł ten stanowi logiczną kontynuację badań opisanych w artykule *Maternal attachment styl during pregnancy and becoming a mother in Poland (1018)*. W tym przypadku na uznanie zasługuje także liczebność grupy badanej (86 kobiet). Świadczy to o dużych umiejętnościach organizacyjnych Autorki rozprawy, zważywszy, że wszystkie badania wymagały bezpośredniego i kilkietapowego kontaktu. Biorąc pod uwagę badanie 1 i 2 uległy zmianie metody badawcze dotyczące więzi z dzieckiem (Kwestionariusz Więzi z Dzieckiem w Okresie Ciąży M. S. Cranley i Kwestionariusz Przywiązania po Porodzie). Jest to podyktowane zmienną wieku.

Kolejnym w przygotowaniu rozprawy doktorskiej krokiem omówionym w artykule *The dynamics of becoming a mother during pregnancy and after childbirth (2020)* było określenie

zależności pomiędzy stylem przywiązania do matki a obrazem siebie jako matki, obrazem swojej matki jako matki i więzią z dzieckiem przed i po narodzinach dziecka. W mojej opinii artykuł ten uznać należy za kluczowy dla rozprawy doktorskiej. Porównanie rezultatów w dwóch różnych okresach rozwoju rodzicielstwa, tj. w okresie ciąży i pół roku po narodzinach dziecka okazało się istotnym zabiegiem metodologicznym i statystycznym. Zgodnie z założeniem teorii przywiązania więź matki z dzieckiem kształtuje się od momentu jego narodzin. Uzyskane przez Doktorantkę wyniki pokazały, że okres ciąży i jakość relacji matki z dzieckiem w tym okresie mają istotne znaczenie dla jakości więzi matki z dzieckiem po narodzeniu. Tak zaplanowane, nowatorskie badania, wykraczające poza ramy teorii przywiązania okazały się trafne nie tylko z punktu widzenia naukowego, ale także aplikacyjnego. Wskazują na znaczenie wzmocniania więzi z dzieckiem już w okresie ciąży.

Stwierdzam, że publikacje przedstawione do recenzji jako trzon rozprawy doktorskiej stanowią spójne tematycznie dzieło i istotnie uzupełniają lukę w dotychczasowej literaturze przedmiotu.

Konkludując stwierdzam, że przedstawiona mi do recenzji rozprawa doktorska mgr Anny Zdolskiej-Wawrzkiwicz pt. „Obraz własnej matki i styl przywiązania do niej a stawanie się matką” stanowi „oryginalne rozwiązanie problemu naukowego” i wskazuje na „ogólną wiedzę teoretyczną” kandydatki „w danej dyscyplinie naukowej (...) oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej (artykuł 13, ustęp 1 Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym z dnia 14 marca 2003) i w mojej opinii z naddatkiem spełnia wymogi ustawowe dla rozpraw doktorskich. Doktorantka posiada obszerną wiedzę w problematyce macierzyństwa i jego rodzinnych uwarunkowań, świetnie porusza się w literaturze polskiej i anglojęzycznej, o czym świadczy szeroka i bardzo aktualna bibliografia, w bardzo dobrym stopniu opanowała warsztat naukowy, który pozwolił Jej bardzo dobrze zaplanować i konsekwentnie realizować projekt rozłożony w czasie, poprawny metodologicznie i statystycznie, którego efektem jest zbiór istotnych publikacji o zasięgu polskim i międzynarodowym.

Z pełnym przekonaniem zwracam się do RADY DYSCYPLINY Psychologia Uniwersytetu Gdańskiego o dopuszczenie Doktorantki mgr Anny Zdolskiej-Wawrzekiewicz do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Jednocześnie kieruję do RADY DYSCYPLINY Psychologia Uniwersytetu Gdańskiego
WNIOSEK O WYRÓŻNIENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ mgr Anny Zdolskiej-Wawrzekiewicz przygotowanej w ramach przewodu doktorskiego w Instytucie Psychologii UG.

Uzasadnienie:

Przedstawiona mi do recenzji rozprawa doktorska jest dziełem oryginalnym i nowatorskim. Projekt poszerza znacząco rozumienie więzi z dzieckiem między matką a dzieckiem, wskazując na znaczenie okresu ciąży dla jakości tej relacji po urodzeniu. **Uzyskane wyniki badań mają istotne znaczenie dla wiedzy teoretycznej.** Doktorantce udało się to osiągnąć poprzez zaplanowanie badań o charakterze longitudinalnym, uwzględniających okres prenatalny. Kolejnym istotnym walorem rozprawy doktorskiej jest docenienie znaczenia rodziny pochodzenia, szczególnie więzi z matką w procesie kształtowania się roli rodzicielskiej w dorosłości.

Prezentowane wyniki badań własnych Doktorantki stanowią rzetelne podstawy profilaktyki i jako takie jawią się jako bardzo cenne w pracy z kobietami w ciąży i w okresie niemowlęcym. Teoretyczne i aplikacyjne walory rozprawy doktorskiej oceniam bardzo wysoko.

Aliya Koles